

Σχόλια — Δοκιμές

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΑΝΩ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΟΥΣ ΟΡΟΥΣ

Στό Γλωσσάρι τοῦ τεύχους 27/28 τοῦ *ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΑ* (σ. 341) εἶχε ἐπισημανθεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἀπόδοσης στὰ ἑλληνικὰ τῶν πολὺ συνηθισμένων στὰ ἀγγλικά ὄρων 'proposition' καὶ 'sentence' (Οἱ ὄροι αὐτοὶ χρησιμοποιοῦνται τακτικὰ στὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύονται στὰ τεύχη 17 καὶ 27/28 τοῦ *ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΑ* καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ J. L. Austin στὸ τεύχος 15, ὅπου ὁμως προτείνονται ἄλλες μεταφραστικὲς λύσεις.)· παράλληλα εἶχε προταθεῖ ὡς ἀπόδοση τοῦ ἀγγλικοῦ 'assertion' τὸ 'ἀπόφανση'. Θὰ ἤθελα νὰ προτείνω ἓνα διαφορετικὸ τρόπο ἀπόδοσης τῶν ὄρων αὐτῶν δίνοντας παράλληλα μερικὲς σχετικὲς διευκρινίσεις.

Δὲν χωράει ἀμφιβολία πὼς 'πρόταση' εἶναι ἡ μόνη φυσικὴ καὶ ἀβίαστη ἀπόδοση γιὰ τὸ 'sentence'. (Καὶ οἱ δύο λέξεις χρησιμοποιοῦνται τακτικὰ στὴ γραμματικὴ.) Ἡ πρόταση ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα γλωσσικὰ ἀντικείμενα, ποὺ ὀνομάζονται λέξεις, καὶ ἀποτελεῖ — σύμφωνα μὲ τὶς συνηθέστερες ἀπόψεις — τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση ἑνός, τουλάχιστον, νοήματος (ποὺ συνήθως χαρακτηρίζεται ὡς 'πλήρες'). Γενικὰ θεωρεῖται ὅτι διαφορετικὲς μεταξύ τους προτάσεις εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο νόημα, νὰ εἶναι δηλαδή συνώνυμες. Τοῦτο μπορεῖ νὰ συμβαίνει σὲ προτάσεις τῆς ἴδιας γλώσ-

σας (λ.χ. "Ο Α νίκησε τόν Β" και "Ο Β νικήθηκε από τόν Α") ή και σε προτάσεις που ανήκουν σε διαφορετικές γλώσσες, πράγμα που επιτρέπει τη μετάφραση της μιᾶς με τὴν ἄλλη.

Χρησιμοποιώντας προτάσεις μπορούμε νὰ κάνουμε πολλά και διάφορα πράγματα. Μπορούμε νὰ ὑποβάλουμε ἐρωτήσεις, νὰ ἐκφράσουμε εὐχές, νὰ δώσουμε ὁδηγίες ἢ διαταγές, κλπ. Ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα και συνηθισμένη ἴσως περίπτωση εἶναι ὅταν διατυπώνουμε ἰσχυρισμούς (assertions): αὐτὴ εἶναι και ἡ μόνη περίπτωση ὅπου προβάλλουμε και κάποια ἀξίωση ἀλήθειας. "Ὅταν τώρα διατυπώνει κανεὶς ἕναν ἰσχυρισμό, ἰσχυρίζεται κάτι· αὐτὸ τὸ 'κάτι', που εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ φραστικὴ του διατύπωση και μπορεί νὰ εἶναι ἀληθές ἢ ψευδές, ὁ G. Frege τὸ ὀνόμασε 'Gedanke' στὸ φημισμένο ὁμώνυμο ἄρθρο του, ἐνῶ ὁ B. Russell τὸ ἀπέδωσε στὰ ἀγγλικά με τὸν ὄρο 'proposition' (ἤδη τὸ 1903 στὸ *The Principles of Mathematics*) ἐξασφαλίζοντας ἔτσι συνέχεια σὲ μιὰ παράδοση που ἐρχόταν ἀπὸ τὸν *Dialogus de Connexione inter Res et Verba* τοῦ Leibniz (1677) και εἶχε μακρινὸ της πρόγονο τὴν *propositio mentalis* τοῦ Ockham.

Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἐννοιας αὐτῆς στὰ ἑλληνικά προτείνω τὸν ὄρο 'ἀπόφανση'. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ἀριστοτέλης, που τὸν εἰσήγαγε στὴ λογικὴ θεωρία, δὲν φαίνεται (ὅταν τουλάχιστον ἐγράφε τὸ *Περὶ ἑρμηνείας*, βλ. κυρίως 17^α) νὰ εἶχε ὑπόψη του κάποια διάκριση ἀνάλογη με αὐτὴν που μᾶς ἀπασχολεῖ· γι' αὐτὸν ἀπόφανσις και λόγος ἀποφαντικὸς εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα.

Ἡ πρώτη, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, ἐννοια στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας που παρουσιάζει ἐντονες ὁμοιότητες με τὸ σημερινὸ *proposition* εἶναι τὸ στωικὸ ἀξίωμα. Μιὰ παράγραφος ὅμως τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀφροδισιέα* δείχνει πὼς

* Ὑπόμνημα εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ Πρότερα 24^α16, CAG II, 1, 10.15-28, Wallies:

15

και

γὰρ εἰ ταῦτὸν κατὰ τὸ ὑποκείμενον πρότασις τε και ἀπόφανσις, ἀλλὰ τῷ λόγῳ γε διαφέρει. καθόσον μὲν γὰρ ἢ ἀληθὴς ἐστὶν ἢ ψευδὴς, ἀπόφανσις ἐστὶ, καθόσον δὲ καταφατικῶς ἢ ἀποφατικῶς λέγεται, πρότασις, ἢ ὁ μὲν ἀποφαντικὸς λόγος ἐν τῷ ἀληθὴς ἢ ψευδὴς εἶναι ἀπλῶς τὸ εἶναι ἔχει, ἢ δὲ πρότασις ἤδη ἐν τῷ πὼς ἔχειν ταῦτα. διὸ αἰ μὴ ὁμοίως ἔχουσαι αὐτὰ λόγοι μὲν οἱ αὐτοί, προτάσεις δὲ οὐχ αἰ αὐταί. ἢ μὲν γὰρ λέγουσα πρότασις, ὅτι ἢ δικαιοσύνη ἀγαθόν, ὁμοίως ἔχει τῇ λεγούσῃ, ὅτι ἢ ἀδικία κακόν, ἀληθεῖς δὲ ἄμφω και καταφάσεις, προτάσεις δὲ οὐχ αἰ αὐταί, εἴ γε διαφέρουσιν ἐν αὐταῖς οἷ τε ὑποκείμενοι και οἱ κατηγορούμενοι. ἀλλὰ και ἢ κατάφασις και ἢ ἀπόφασις αἰ ἀληθεῖς ὁμοίως ἔχουσι κατὰ τοῦτο και εἰσὶ λόγοι οἱ αὐτοί, προτάσεις δὲ οὐχ αἰ αὐταί, εἴ γε διάφορον τὸ ποιὸν τῆς ἀποφάνσεως ἐν αὐταῖς, και εἰσὶ προτάσεις μὲν οὐχ αἰ αὐταί, ἀποφάνσεις δὲ αἰ αὐταί.

25

καὶ μέσα στὴν περιπατητικὴ παράδοση διαμορφώθηκε μιὰ θεωρία σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφανσιν ποὺ τὴ διαφοροποιοῦσε ἀπὸ τὴν πρότασιν μ' ἓναν τρόπο ποὺ κάνει θεμιτὴ, νομίζω, ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ἐπιλογή τοῦ ὅρου 'ἀπόφανση' γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ 'proposition'.

Πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ διευκρινιστεῖ πὼς ἡ ἀπόφανση δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ νόημα μιᾶς πρότασης· εἶναι δυνατὸ μιὰ πρόταση ποὺ ἐκφέρεται σὲ διάφορες περιστάσεις νὰ ἔχει τὸ ἴδιο νόημα κάθε φορά, ἀλλὰ νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ διαφορετικὲς ἀποφάνσεις. Γιὰ παράδειγμα, τὴν πρόταση 'Ἐγὼ τρέχω τώρα' εἶναι πιθανὸ νὰ τὴν ἐκφέρουν πολλοὶ ἄνθρωποι σὲ πολὺ διαφορετικὲς περιστάσεις. Ἄς δεχτοῦμε πὼς ἡ πρόταση αὐτὴ ἔχει πάντα τὸ ἴδιο νόημα· εἶναι προφανὲς πὼς ἡ πρόταση θὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ διαφορετικὴ κάθε φορά ἀπόφανση, γιατί αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζεται ὁ καθένας ποὺ τὴν ἐκφέρει εἶναι ὅτι *αὐτὸς ὁ ἴδιος* τρέχει *κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς ἐκφορᾶς* τῆς πρότασης. Ὅμως αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο ὑπογραμμισμένους παράγοντες θὰ ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις καὶ ἐπομένως ἡ ἀκρίβεια τοῦ ἰσχυρισμοῦ θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτές. Μιὰ ἀπόφανση ὅμως (καθὼς καὶ μιὰ proposition ἢ ἓνα ἀξίωμα) μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἀληθὴς ἢ ψευδὴς — ὄχι *καὶ* τὰ δύο οὔτε *πότε* τὸ ἓνα καὶ *πότε* τὸ ἄλλο. Ἡ ἀκρίβεια ἑνὸς ἰσχυρισμοῦ δὲν ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ *πότε* καὶ ἀπὸ ποιὸν διατυπώνεται σὲ πρόταση ἀλλὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἂν τὸ ἀντικείμενό του πληροῖ ὀρισμένες συνθῆκες. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ἐπίσης πὼς εἶναι δυνατὸ διαφορετικὲς καὶ μὴ συνώνυμες προτάσεις νὰ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἴδια ἀπόφανση (λ.χ. 'Ὁ Γιώργος τρέχει', 'Ὁ νέος μὲ τὴν κίτρινη φανέλα τρέχει' καὶ 'Αὐτὸς τρέχει').

Συμπερασματικά : ἡ ἀπόφανση εἶναι κάτι ἐξωγλωσσικὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἰσχυρισμοῦ. Τὸ 'μπορεῖ' ἐδῶ δηλώνει πὼς εἶναι δυνατὸ μιὰν ἀπόφανση νὰ τὴν εἰσάγει καὶ πρόταση στὴν ὁποία νὰ μὴν περιέχεται ἰσχυρισμός, μιὰ ἐρώτηση γιὰ παράδειγμα· τὸ 'Εἶναι ξανθὴ ἡ Κ;' εἶναι μιὰ ἐρώτηση μὲ τὴν ὁποία κανεὶς ζητάει νὰ μάθει ἂν ἡ ἀπόφανση 'Ἡ Κ εἶναι ξανθὴ' εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδὴς.

Εἶναι τουλάχιστον ἀμφίβολο ἂν ὅσοι χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρο θὰ προσυπέγραφαν ὅλα ὅσα ἐκτίθενται πιὸ πάνω σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφανση. Νομίζω ὅμως πὼς ἡ ἀδρὴ (καὶ καθόλου πρωτότυπη) περιγραφή μου ἀποδίδει μερικὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κεντρικῆς — γι' αὐτὸ καὶ ἀμφιλεγόμενης — αὐτῆς ἔννοιας τῆς φιλοσοφίας τῆς γλώσσας.

Π. Κ.